

УДК 342.922:35.086

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.8>

ОСОБЛИВОСТІ СПЛАТИ ПІДПРИЄМСТВАМИ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Кузьменко О.В.,
*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
завідувач кафедри публічного та міжнародного права
Юридичного інституту,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0830-766X>
e-mail: kov2101@gmail.com*

Чорна В.Г.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та міжнародного права
Юридичного інституту,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6072-0283>
e-mail: demidenkov@ukr.net*

Кузьменко О.В., Чорна В.Г. Особливості сплати підприємствами місцевих податків під час дії правового режиму воєнного стану.

В умовах війни особлива увага приділяється посиленню органів публічного управління та місцевого самоврядування з метою посилення держави для надання потужної відсічі ворогу та можливості відновлення економіки України. Розвиток місцевого самоврядування є особливо важливим так як це спонукає для створення повноцінного життєвого середовища громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад. Основою розвитку місцевого самоврядування є формування місцевих бюджетів, які сьогодні суттєво просіли у зв'язку з зменшенням кількості населення, банкрутством приватних підприємств тощо. Треба зауважити, що сьогодні економічна активність бізнесу скоротилася на 50 відсотків, а біля 8 мільйонів українців перебувають за кордоном. Велика кількість українських громадян стали внутрішніми переселенцями. Збитки ракетними атаками нашим інфраструктурним об'єктам перевищила 40 млрд доларів. Кожна ракетна атака погіршує фінансові результати підприємців, спричиняючи зниження заробітку, зменшення заробітної плати працівникам, поряд з цим і податкових надходжень. Саме тому основною задачею для розвитку територіальних громад є проведення ефективних реформ, що дадуть змогу збільшити ресурсну та фінансову бази.

Відзначено, що лібералізація оподаткування в період війни є вимушеним антикризовим заходом. Зниження ставок акцизного податку, податку на додану вартість, запровадження єдиного податку в розмірі 2% фактично для всіх підприємств, послаблення адміністративного навантаження на платників, дерегуляція бізнесу і послаблення податкового контролю допомогли бізнесу пережити шок. Ці заходи допомогли підприємствам зосередитися на кадрових проблемах, переналаштування бізнесу на екстремальні умови праці, пошуку нових можливостей для відновлення і налагодження виробництва продукції. Вони не займалися питаннями пошуку ресурсів та засобів для розрахунку та сплати податків. В той же час, запроваджені зміни є тимчасовими та короткотривалими, вони припиняться

після завершення війни та стабілізації ситуації. Саме тому, після відновлення ділової активності та зниження рівня безробіття, держава має повернутись до постійної посткризової моделі оподаткування

Ключові слова: місцеві податки, оподаткування, керівник підприємства, правовий режим воєнного стану, місцевий бюджет, місцеві збори, суб'єкти підприємницької діяльності, суб'єкти господарювання.

Kuzmenko O.V., Chorna V.G. Peculiarities of payment of local taxes by enterprises during the legal regime of martial law.

In the conditions of war, special attention is paid to the strengthening of public administration and local self-government in order to strengthen the state in order to provide a powerful repulse to the enemy and the possibility of restoring the economy of Ukraine. The development of local self-government is particularly important as it encourages the creation of a full-fledged living environment for citizens, the provision of high-quality and accessible public services, the establishment of institutions of direct people's power, and the coordination of the interests of the state and territorial communities. The basis of the development of local self-government is the formation of local budgets, which today have significantly decreased due to the decrease in the number of the population, bankruptcy of private enterprises, etc. It should be noted that today the economic activity of business has decreased by 50 percent, and about 8 million Ukrainians are abroad. A large number of Ukrainian citizens became internal migrants. The damage caused by missile attacks to our infrastructural facilities exceeded 40 billion dollars. Each missile attack worsens the financial results of entrepreneurs, causing a decrease in earnings, a decrease in wages for employees, along with this, and tax revenues. That is why the main task for the development of territorial communities is the implementation of effective reforms that will make it possible to increase the resource and financial base.

It was noted that the liberalization of taxation during the war is a forced anti-crisis measure. Lowering the rates of excise tax, value added tax, introduction of a single tax of 2% for virtually all enterprises, easing of the administrative burden on taxpayers, deregulation of business and loosening of tax control helped business survive the shock. These measures helped enterprises to focus on personnel problems, readjust business to extreme working conditions, search for new opportunities for recovery and adjustment of production. They did not deal with the issues of finding resources and means for calculating and paying taxes. While the introduced changes are temporary and short-lived, they will cease after the end of the war and the stabilization of the situation. That is why, after the recovery of business activity and reduction of the unemployment rate, the state should return to the permanent post-crisis model of taxation

Key words: local taxes, taxation, head of the enterprise, legal regime of martial law, local budget, local fees, subjects of entrepreneurial activity, economic subjects.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабну війну проти України. Зруйновано життя тисячі людей, міста та села, знищена українська економіка, особливо східний регіон. Це темна година для нашої землі, але нам потрібно думати про те, як відбудувати Україну після війни. Відновлення України буде викликом не лише для України, але й для світу. Руйнування нашої країни є величезними, самостійно ми самостійно не зможемо втілити процес реконструкції (оцінка вартості реконструкції різниться від 349 млрд дол. до 1.1 трлн дол.; остаточні оцінки не будуть відомі до кінця війни (уряд наразі не може оцінити людські втрати та економічні збитки на територіях, окупованих Росією, банки повинні будуть пройти перегляд якості активів, ми маємо знати, скільки біженців повернуться до України тощо). Саме тому цей процес потребуватиме значної координації між урядами, міжнародними організаціями, неурядовими організаціями, підприємствами та іншими заінтересованими сторонами [1, с. 5]. Першочерговою метою є проведення інституційних реформ, що стануть передумовою для економічного розвитку, але також будуть потрібні політики з розвитку міжнародної торгівлі та залучення прямих іноземних інвестицій, інклюзивної і стійкої фінансової системи та створення сприятливого бізнес-клімату. Одним з вагомих напрямків є розвиток міст та місцевого самоврядування, що має отримати достатні повноваження щодо формування політики та ухвалення рішень. Так як надмірна централізація часто пов'язана з викривленнями у розподілі ресурсів. Децентралізація покращить розподіл ресурсів, оскільки органи місцевого самоврядування більше поінформовані про місцеві потреби, ніж центральний уряд. Отже, децентралізація допоможе створити здорову конкуренцію, інформуючи виборців про найкращі практики. Розвиток місцевого самоврядування засновується на місцевих податках, що формують доходну частину місцевих бюджетів. Місцеві податки є стимулом розвитку місцевого самоврядування, яке за своєю природою виступає

як специфічна форма реалізації публічної влади, відмінної як від державної влади, так і від об'єднань громадян, воно втілює місцеві інтереси територіальних громад, є формою залучення громадян України до участі в управлінні своїми справами. Відомо, що головним завданням та метою місцевого самоврядування є задоволення місцевих потреб і вирішення конкретних проблем, що виникають на певній території, власними силами. До найважливіших функцій місцевого самоврядування належать: формування та виконання місцевого бюджету, поточне та стратегічне планування функціонування і розвитку територіальної громади (муніципалітету); організація роботи та розвиток комунального господарства; забезпечення якісного функціонування інженерної інфраструктури (дороги, транспорт тощо), громадського порядку, відповідного екологічного та санітарного стану територій; 6 вирішення соціальних питань (житло, освіта, культура); надання якісних управлінських послуг тощо.

Стан дослідження. Треба зауважити, що вивченню місцевих податків присвятили свої праці І.Є. Криницький, В.М. Кофлан, А.А. Нечай Л.О. Нікітіна, тощо. Формування доходної частини місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів вивчали О.М. Білянський, Т. Є. Городецька, О.В. Покатаєва, В.І. Теремецький тощо.

Метою статті є розкриття особливостей сплати підприємствами місцевих податків під час дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Місцеві податки - є обов'язкові платежі, безумовні платежі до відповідного бюджету, що справляються з платників податку відповідно до Податкового кодексу України [2].

Місцеві податки складаються з:

податку на майно, який складається з: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортного податку; плати за землю.

Податок на нерухомість не є разовим платежем при купівлі основного засобу. Для нового власника – це періодичний платіж, який виплачується регулярно (щоквартально), поки майно є його власністю. Загалом, такий податок пов'язаний не з придбанням, а фактично з наявністю об'єкта;

транспортний податок - різновид місцевого податку на майно, тобто обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що встановлюється в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим кодексом України, рішеннями сільських, селищних і міських рад у межах їх повноважень та справляється з платників податку відповідно до згаданого Кодексу. Платниками даного податку є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які мають власні легкові автомобілі, зареєстровані в Україні відповідно до чинного законодавства, які підлягають оподаткуванню. Розрахунок суми податку з об'єктів оподаткування фізичних осіб здійснюється контролюючим органом за місцем реєстрації платника податку [2];

плата за землю - податок, що справляється з юридичних і фізичних осіб за використання земельних ділянок. Плата за землю входить до складу податку на майно (включає земельний податок та орендну плату). Платниками податку є: власники земельних ділянок, земельних часток (паїв); землекористувачі. Об'єктом є земельні частки (паї), які перебувають у власності та земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні. Базою нарахування податку є: нормативна грошова оцінка землі з урахуванням коефіцієнта індексації, а також площа ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено.

2. єдиний податок - податок, що сплачують суб'єкти господарської діяльності на спрощеній системі оподаткування, основний підприємницький податок. Первісно планувався та був єдиним відрахуванням, передбаченим у рамках спрощеної системи оподаткування, та поєднував у собі відрахування до місцевого податкового бюджету, Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування. Зараз єдиний податок сплачується тільки до місцевого бюджету, а решта відрахувань включені до єдиного соціального внеску. Треба зауважити, що на сьогодні українська бізнес-спільнота складається з двох нерівномірних сегментів, виклики та потреби яких частково збігаються, але й значною мірою відрізняються. З одного боку, це близько 500 великих підприємств з оборотом понад 100 мільйонів доларів США. Значна частина їх контролюється державою або належить до багатогалузевих конгломератів, найбільші з яких контролюються групами, які історично називають «олігархами». На ці компанії припадає приблизно 30 відсотків загального обороту корпоративного сектору. З іншого боку, існує близько 400 000 малих і середніх підприємств та близько 1,6 мільйона приватних підприємців. Разом вони становлять решту – близько 70 відсотків загального обороту. Треба зазначити, лише 60 відсотків зареєстрованих підприємств є діючими, тоді 40 відсотків не ведуть регулярної комерційної діяльності. Останні можуть бути підприємствами-сателітами великого бізнесу, створеними з метою Відбудова

України: принципи та політика оптимізації оподаткування, «сплячими» компаніями тощо [1]. Саме 60 процентів підприємств складають основу щодо сплати єдиного податку безпосередньо та місцевих податків взагалі. Треба зауважити, що єдиний податок може як сприяти розвитку малого та середнього бізнесу на території відповідної територіальної громади, так і гальмувати його розвиток. Це обумовлено насамперед головною особливістю єдиного податку, яка полягає в тому, що він замінює собою відразу кілька податків. Зокрема, його платники звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів: 1) податку на прибуток підприємств; 2) податку на доходи фізичних осіб у частині доходів, отриманих у результаті господарської діяльності платника єдиного податку першої — третьої груп (фізичної особи); 3) ПДВ з операцій з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, крім податку на додану вартість, що сплачується фізичними особами та юридичними особами; 4) земельного податку, крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються платниками єдиного податку першої - третьої груп для провадження господарської діяльності та платниками єдиного податку четвертої групи для ведення сільськогосподарського товаровиробництва; 5) рентної плати за спеціальне використання води платниками єдиного податку четвертої групи. Очевидно, що такий підхід спрямований на зменшення податкового навантаження на представників малого та середнього бізнесу. Проте встановлення максимальних розмірів ставок цього податку може стати непідйомним тягарем для дрібних підприємців. Тому вкрай важливо встановлювати доцільні та обґрунтовані ставки єдиного податку з урахуванням рівня платоспроможності суб'єктів господарювання та відповідно до потреб місцевого бюджету [3, с. 11].

Місцеві ради обов'язково встановлюють єдиний податок та податок на майно. Зарахування місцевих податків та зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України. Органи місцевого самоврядування мають право коригувати ставки податків у межах ставки, визначеної законом, надавати додаткові пільги окремим платникам, а також змінювати строки сплати даних податків та зборів. Установлення місцевих податків та зборів, не передбачених Податковим кодексом України, забороняється. Місцеві податки і збори поступають тільки до місцевих бюджетів, вони є незначні за обсягом надходжень, а їхня ставка може бути періодичною або одноразовою, вони можуть мати цільове призначення. Місцеві податки і збори є певною специфічною формою суспільно-економічних відносин на місцевих рівнях.

Місцеві податки та збори є регулятором перерозподілу валового внутрішнього продукту у країні, вони впливають на економічні і соціальні процеси в регіонах, та на рівень фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Важливий критерій оцінювання фіскального аспекту місцевих податків і зборів є її тенденція (відношення суми зібраних податків до зміни валового внутрішнього продукту). Показник питомої ваги місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів характеризують їх фінансову незалежність та автономію місцевого самоврядування.

З початку розгортання повномасштабної війни росії проти України Кабінет Міністрів України ухвалив суттєві зміни до законодавства, що передбачають значне послаблення оподаткування для бізнесу на період воєнного стану. А саме – можливість переходу на спрощену систему для компаній з оборотом до 10 млрд грн зі сплатою податку з обороту за ставкою 2% (пізніше обмеження у 10 млрд грн було знято, що надало право майже всім підприємствам, за деяким винятками, скористатися цією податковою новацією). Це виглядає як украй ліберальна модель оподаткування для багатьох компаній, що є вимушеним антикризовим заходом держави для стабілізації економіки у воєнний час. Крім того, знижено низку ставок інших податків – акцизу, податок на добавлену вартість на певні товари, скасовано податки на землю та орендну плату для визначених земель. При цьому, на відміну від «звичайної» моделі спрощеної системи оподаткування, компанії все одно мають сплачувати ЄСВ та податок на доходи фізичних осіб за своїх працівників, крім тих, які є мобілізованими і беруть безпосередню участь у захисті України. Цією новацією може скористатись абсолютна більшість компаній в Україні, крім тих, які здійснюють діяльність у сфері азартних ігор, обміну іноземної валюти, продажу підакцизних товарів та видобутку корисних копалин, а також компаній фінансового сектору та нерезидентів. З 1 березня 2022 року та ще рік після закінчення воєнного стану звільнено від сплати земельного податку та орендної плати за землю території, на яких велись бойові дії або які тимчасово окуповані росією. Також не підлягають оподаткуванню заміновані земельні ділянки та ті, на яких наявні фортифікаційні споруди. За останніми даними Державної служби з надзвичайних ситуацій, заміновано близько 300 тис. кв. км – майже половина території країни, що дозволяє припустити значні втрати бюджетів від недонадходження плати за

землю (у 2021 році плата за землю та оренду землі становила понад 35 млрд грн або 10% податкових надходжень місцевих бюджетів). Треба зазначити, що втрати бюджету у квітні від запровадження спрощеної системи оподаткування планувалися на рівні 300 млн грн (при цьому середньомісячні надходження від податку на прибуток підприємств планувалися на рівні 13,2 млрд грн). Відповідно, державний бюджет втратив частину податку на прибуток та податок на додану вартість, який раніше сплачували відповідні підприємства. В той же час за перші чотири місяці 2022 року податкові надходження місцевих бюджетів є більшими, ніж за аналогічний період минулого року. За даними податкових органів, у січні-квітні місцеві бюджети отримали 110,3 млрд грн податкових платежів. Це на 9,8 млрд грн або на 9,7% більше аналогічного показника 2021 року, що передусім пов'язано з тим, що: податковими пільгами, що мали негативний вплив на місцеві бюджети, скористались не всі платники; вони отримали непланові надходження через перехід підприємств на «нову ССО»; деякі платники сплатили податки наперед; збільшенням виплат правоохоронцям сприяло вищим доходам від ПДФО в окремих місцевих бюджетах. Загалом, ситуація з надходженнями до державного та місцевих бюджетів залишатиметься непрогнозованою доки триватиме війна, оскільки активи підприємств атакують/руйнують, і у компаній знижується ліквідність [4].

З початку повномасштабного вторгнення Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» № 252 від 11 березня 2022 р. ухвалено зміни до місцевих бюджетних процедур на період воєнного стану. Уряд передав основні бюджетні повноваження від представницьких органів (місцевих рад) до їхніх виконавчих комітетів. Основна мета таких змін – збільшити оперативність процедур бюджетного процесу. Якщо у мирний час ці процедури є необхідними для забезпечення додаткового контролю в бюджетному процесі, то в умовах воєнного стану пріоритетом є швидкість реалізації управлінських рішень, які потребують змін у видатковій частині місцевого бюджету [5].

Треба зазначити, що держава, нажаль, сьогодні хоче забрати у підприємців податкові пільги. Так Законопроект за № 8401 від 31 січня 2023 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» наприкінці травня пройшов перше парламентське схвалення, у якому передбачено з 01 липня 2023 року чи з 01 серпня 2023 року відміна податкових пільг, запроваджених минулоріч на період воєнного стану. А перспектива збільшення фіскального тиску від впровадження законодавчих змін відповідно до проекту № 8401 лише додає хвилювань. Адже разом з касовими апаратами та перевітками в країну вже з другого півріччя планують повернутися довоєнні податкові правила – зі штрафами та всіма повноваженнями податкової [6]. На нашу думку, дані законопроекти мають позитивні новації, але вони сьогодні не на часі, та повинні бути запроваджені після війни.

Треба зазначити що лібералізація оподаткування в період війни є вимушеним антикризовим заходом. Зниження ставок акцизного податку, податку на додану вартість, запровадження єдиного податку в розмірі 2% фактично для всіх підприємств, послаблення адміністративного навантаження на платників, дерегуляція бізнесу і послаблення податкового контролю допомогли бізнесу пережити шок. Ці заходи допомогли підприємствам зосередитися на кадрових проблемах, переналаштування бізнесу на екстремальні умови праці, пошуку нових можливостей для відновлення і налагодження виробництва продукції. Вони не займалися питаннями пошуку ресурсів та засобів для розрахунку та сплати податків. В той же час, запроваджені зміни є тимчасовими та короткотривалими, вони припиняться після завершення війни та стабілізації ситуації. Саме тому, після відновлення ділової активності та зниження рівня безробіття, держава має повернутись до постійної посткризової моделі оподаткування.

Висновки. Підводячи підсумок вищевикладеному, вважаємо, що місцеві органи влади мають докладати значних зусиль до відбудови держави та безпосередньо власних територій громад, отримавши повноваження збільшувати місцеві податки для фінансування проектів з відбудови. Їм слід також дозволити, як і зараз, отримувати кошти від донорів для фінансування проектів. Це може призвести до певної конкуренції з централізованими зусиллями із залучення коштів, але це не повинно стати причиною відмовити місцевим органам влади у праві залучення коштів. Донори зазвичай можуть визначити пріоритети своїх внесків. Бажано, щоб органи місцевого самоврядування залучали кошти з урахуванням власних фінансових можливостей, щоб запобігти висуванню необдуманих вимог до донорів.

Щодо підприємців, то сьогодні потрібна подальша дерегуляція та зменшення бюрократичних перепон на шляху ведення підприємницької діяльності та подальшої цифровізації своїх відносин з по-

датковими та іншими державними органами для зменшення зловживань з боку посадовців. Поряд із цим має бути забезпечена прозора діяльність судової системи та гарантована ефективна боротьба з корупцією.

Отже, хоча пріоритети відбудови, безумовно, будуть на центральному рівні, а імператив швидкості також вимагатиме централізації, місцевим органам влади сьогодні необхідно надати широкі повноваження, готуючи їх до більш децентралізованого управління в майбутньому, а самій місцевій владі потрібно посилити взаємодію та підтримку підприємств для спільного розвитку територій.

Список використаних джерел:

1. Відбудова України: принципи та політика/ під ред. Юрія Гордніченка, Ілони Сологуб, Беатріс Ведер ді Мауро URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/rebuilding-ukraine-principles-and-policies>.
2. Податковий кодекс України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ.
3. Санкус Т. Місцеві податки і збори. Х.: Фактор, 2017. 80 с.
4. Марчак Д., Маркуц Ю, Маршалок Т. Податки воєнного часу. Чого слід очікувати від змін у податковій системі, ухвалених з початку війни? <https://voxukraine.org/podatky-voyennogo-chasu-chogo-slid-ochikuvaty-vid-zmin-u-podatkovij-systemi-uhvalenyh-z-pochatku-vijny>.
5. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України №252 від 11 березня 2022 р.
6. Катамадзе Г. Відміна податкових пільг під час війни: як наповнити бюджет і не нашкодити бізнесу <https://appu.org.ua/main-news/vidmina-podatkovih-pilg-pid-chas-vijni-yak-napovniti-byudzhet-i-ne-nashkoditi-biznesu/>.